

правопис мав як істотні переваги порівняно з попередніми правописними системами (відмова від літер **ѣ, ѣ, ѣ**; розрізнення **е** та **и**; введення апострофа), так і значні недоліки, зокрема невмотивоване написання літери **ї** замість **і** в новозакритому складі, позначення м'яким знаком (**ь**) звука [с'] у словах типу *свѣято, смѣих*.

Список використаних джерел

1. Желехівський Є. І. Малоруско-німецький словар : у 2 т. Львів, 1886. Т.1. 590 с.; Т.2. 632 с.
2. Німчук В. В. Перший великий словник української мови Павла Білецького-Носенка. *Білецький-Носенко П. П. Словник української мови*. Київ, 1966. С. 5–37.

Наталія Коваленко,

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

НАЗВИ ГОСПОДАРСЬКИХ БУДІВЕЛЬ У СКЛАДІ НАРОДНИХ ФРАЗЕМ

Дослідження культурної самобутності народу залишається одним із актуальних напрямів розвитку сучасної лінгвістики, тому закономірно, що в останні роки зросло зацікавлення національно-мовною картиною світу українців. Дослідження феномену мови як невід'ємної частини свідомості людини, де знаходить відображення об'єктивна реальність і сама людина як суб'єкт пізнання багатогранного життя.

Набуті століттями досвід і знання про оточуючий світ реалізуються у вигляді стереотипних образів, символів, концептуальних метафор. Важливими кодами української культури дослідники називають номінації рослин (*барвінок, калина, мак*), тварин (*лелека, голуб*), оселі та її елементів (*вікно, двері, поріг, піч*) та ін. У говірковому мовленні, як і в літературному стандарті, фразеологізми завжди мають етнокультурний компонент, який може дещо по-різному презентувати рівень виразності, але чітко виявлятися у часовому та просторовому зіставленні.

Незважаючи на посилений інтерес дослідників до народної фразеології, на рівні східнослов'янських мов ґрунтовних досліджень потребують визначальні для етносів концепти культури, зокрема ті, що номінують архітектурно-будівельне семантичне поле – оселю, її елементи, господарські будівлі, об'єкти обійстя та ін. На сьогодні описано символічні значення фразеологізмів української мови з компонентами-назвами *поріг, лава* (В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко), за матеріалами українських говірок – *хата, двері, піч, поріг*

(Коваленко Н.Д.), на основі прикладів білоруської та російської літературних мов – *кут/вугол, стіна* (В.Я. Лящинська). Семантичні можливості назв господарських будівель у складі сталих народних висловів не були предметом вивчення, хоч мають важливе значення в архітектурно-будівельному коді етносу. З огляду на це, метою і завданням нашого дослідження визначаємо аналіз просторового поширення і символічного наповнення фразеологізмів із компонентами-назвами господарських приміщень, які є важливими компонентами у творенні символіки української традиційної культури, на матеріалах сучасних фразеологічних словників говорів із трьох наріч української мови.

Лексика народного господарювання та побуту (назви житла, речей хатнього вжитку, знаряддя праці) є стійким утворенням у складі загальнонаціональної мови (як літературного, так і діалектного її різновидів), позначає реалії, які споконвіку є складовою частиною матеріальної культури народу, а тому в складі фразем вони кодують культурну інформацію.

Важливою для українців є символіка криниці – божественного джерела питної води, де, як правило, ставлять каплички, де часто з'являються ікони і куди здійснюють хресні ходи [4, с. 315]. Лексему *студня* «Словник української мови» декодує як діалектне із значенням «криниця без зрубу» (9, 9, с. 801). Зауважимо, що, за матеріалами лексикографічних праць, компоненти *студня, студенька* зафіксовано лише в складі фразем лемківських говірок, наприклад: *носити до студні воду* діяти на чию-небудь користь допомагати комусь' [10, с. 161], *ляти вóду до стúдні* [2, с. 129], *жыті як пес у стúдні* 'дуже погано жити' [2, с. 100], *ходіті до чúджой стúдні* 'порушувати подружню вірність' [2, с. 129]. Отже, символіка криниці може виходити за рамки значення самонаповнення водою, холодного і темного простору, а й позначати приналежність господарям, порівняймо, наприклад, з фраземами *ходити в чужий город, на чужі подушки* та ін. Цікавим щодо створення образності є вираз із цього ж ареалу *до студенькы по рóзум не хóдит* на позначення дуже розумний, в основі якого розуміння, що розум здобувається нелегкою працею, не так просто, як набрати з криниці води [2, с. 129].

У «Словнику української мови» назви *льодовня, льодовник* визначено як літературні – це приміщення, ящик або шафа з льодом для зберігання, погріб з льодом, у якому зберігають продукти [9, 4, с. 584]. Цілком прогнозовано, що фраземи із такими компонентами вживаються на позначення поняття 'дуже холодно', наприклад: у лемківських говірках – *зимá як у ледóвни* дуже холодно [2, 59], *як у ледóвни* 'дуже холодно' [10, с. 101]; у західнополіських – *йак в л'одоўн'і* 'дуже холодно' [1, с. 103]. Так само на позначення холоду в гуцульських говірках вживають фразему *як у псярни* 'про холод у якомусь приміщенні' [6, с. 187], де *псярня* – приміщення для мисливських собак [9, 8, с.

372], у подільських – *зимно, як в псярні* [6, с. 282], а в лемківських фіксуємо діалектизм *зіма як в псінци* [2, с. 59].

У сучасному вжитку сільських мешканців побутують назви *погріб* і *льох*, які теж є літературними нормами, але в розмовному мовленні фіксують фонетичні діалектні риси, наприклад: у середньонаддніпряньських говірках – *йак у погрібі* ‘дуже темно’ [8, с. 243], у лемківських – *требало як пса на погріб* ‘зовсім непотрібний’ [2, с. 105].

Компонент *сарай* – господарське приміщення для зберігання різного майна [9, 9, с. 57] – активно вживається у фразеологізмах говіркового мовлення мешканців Східної та Центральної Слобожанщини, наприклад: *здоровий, як сарай* [12, с. 205], *нашим воротам двоюрідний сарай* [11, с. 113], *як двері в сараї (сараю)* ‘некрасивий, негарний’ [11, с. 166]. Прикметно, що поширення цієї лексеми підтверджують записи зв’язних текстів з ареалу: *жили в однім двор’ї / і двір широкій / і була клун’а / і був сарай / і було хаз’айство / були кон’ї* [3, с. 97].

Будівля для свійської худоби та птиці – хлів – може асоціюватися із неприбраним, брудним приміщенням, що підтверджено розмовними текстами [9, 11, с. 83]. У говірках Південної Волині зафіксовано: *як у дурного на хліві про ‘неакуратну зачіску’* [5, с. 60], *в хліві не поставиш ‘відповідь на «дякую»* [5, с. 131], слобожанських – *не^мсє се^мбє вішч’е Тарасова хл’їва* [3, с. 41].

Стайня – літературна назва спеціального приміщення, будівля, де тримають коней, конюшня [9, 1978, с. 637]. У лемківських говірках переважає вживання саме компонента *стайня*, наприклад: *як у стайні* ‘дуже тепло’ [10, с. 101], *тепло як у стайні* [2, с. 127]: у слобожанських – конюшня: *як двері в конюшні* ‘про просту, легку в спілкуванні людину’ [11, с. 166], де в основі мотивації є відкритість конюшні.

Отже, у фразеологізмах відбувається зміщення образу слів-компонентів, яке лексичні словники не можуть відтворити у всій повноті, а це є підтвердженням особливостей власне фразеологізму як мовленнєвої одиниці. Лексика, що представляє назви господарських приміщень та їх частин, є дуже давньою, а тому часто є в компонентному складі фразем і може розвивати образність окремих семем на основі спостережень за довколишнім світом.

Список використаних джерел

1. Аркушин Г.Л. Сказав, як два зв’язав. Люблін-Луцьк, 2003. 176 с.
2. Вархол Н., Івченко А. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Слобаччини. Братіслава, 1990. 160 с.
3. Говірки Східної Слобожанщини: збірник діалектних текстів / упор. В.В. Леснова та ін. Луганськ, 2013. 304 с.
4. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
5. Кірілкова Н.В. Словник волинської фразеології. Острог-Рівне, 2013. 192 с.

6. Коваленко Н.Д. *Фразеологічний словник подільських і суміжних говірок*. Кам'янець-Подільський, 2019. 412 с.
7. Лесюк М. Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району). Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2008. 328 с.
8. Лонська Л. Народна фразеологія як елемент збереження етнокультури. *Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань : ВПЦ "Візаві", 2011. Вип. 1. С. 240-249.
9. Словник української мови : в 11 т. Київ, 1970-1980.
10. Ступінська Г.Ф., Битківська Я.В. *Фразеологічний словник лемківських говірок*. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 464 с.
11. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. *Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу*. Луганськ, 2013. 552 с.
12. Юрченко А.С., Ройзензон Л.И., Ройзензон С.И. *Украинский диалектный словарь Харьковской области. *Вопр. фразеологии**. Тр. СамГУ. Самарканд, 1975. Вып. 272. №8. С. 192–207.

Юлія Крецька

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри німецької мови,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

KONZEPT HÖFLICHKEIT IN DEN LINGUISTISCHEN FORSCHUNGEN

Das Thema Höflichkeit wird in der Wissenschaft, und zwar in der Linguistik intensiv erforscht, seine Behandlung wird oft mit Geschichten aus dem richtigen Leben angereichert. Das erklärt sich dadurch, dass das Fehlen von Höflichkeit, oder umgekehrt, falsche, vorgetäuschte Höflichkeit zu vielen Missverständnissen führen kann.

Im Zusammenhang damit interessiert die Wissenschaftler die Behandlung des Themas im Unterricht DaF bzw. in den Lehrwerken für diesen Unterricht. Im Fremdsprachenunterricht soll eine kommunikative bzw. eine interkulturelle Kompetenz vermittelt werden, die werden bei dem Erlernen des Themas Höflichkeit „mit seiner engen Verschränkung von Sprache, Handlung und landeskundlicher Relevanz“ effektiv entwickelt [2, S. 28]. Das besondere Potential von linguistischen höflichkeitsbezogenen Forschungen sehen die Wissenschaftler außerdem in der universitären philologischen Vermittlung [1, S. 79].

Höflichkeit ist in den letzten Jahrzehnten zum Forschungsobjekt der Soziologie, Pragmalinguistik, Soziolinguistik etc. geworden [2, S. 28-29]. In den letzten Jahren stieg das Interesse an sprachlicher Höflichkeit [1, S. 79].